

De zending van Charpentier. II.

DANIËL VANACKER

Van de overlopers geen nieuws

Aan het slot van zijn verslag noteerde Charpentier: „Inlichting en dokumentatie worden gevraagd” (H). Hetzelfde liet hij op andere pamfletten noteren⁵¹. Daarmee vroeg hij dat de frontbeweging de volgende afgezanten zou sturen. Dat is niet gebeurd. De Legevergadering besloot de verantwoordelijkheid voor de missie niet op te nemen en vervolgens de hele zaak zo snel mogelijk te vergeten. Wat liep er mis?

Het uitblijven van het afgesproken antwoord veroorzaakte aanvankelijk grote verwarring, schreef Debeuckelaere in september (K). Zelf stemde hij stilzwijgend in met individuele desertie. Aan die twijfel kwam een einde, toen de frontleiding in de kranten een verklaring van marinegeneraal von Tirpitz las, waarin deze de Vlaamse kust als militaire garantie voor Duitsland opeiste. Op dat ogenblik realiseerde de frontbeweging zich dat Duitsland een vijand bleef, aldus de ruwaard. Daarop verbood hij alle desertie, omdat Vlaamse deserteurs alleen in de kaart van Duitsland konden spelen en de frontbeweging daarmee het recht verbeurde zich tegen de Duitse annexatieplannen te verzetten.

Op hetzelfde tijdstip moest de Legervergadering de ongeduldige basis in bedwang houden, aldus Debeuckelaere. De onvermijdelijke botsing met de militaire overheid en met de regering stelden de leiding voor een nieuwe keuze, overlopen of revolutie. De eerste oplossing bleef de leiding afwijzen zolang Duitsland niet van annexatie afzag. Voor revolutie („die wohl einfach zu entfachen gewesen wäre”) voelde men niets, omdat men vreesde dat de leiders deze operatie niet in de hand zouden kunnen houden. Derhalve zat er niets anders op dan voorlopig rustig verder te werken, ook al verhoogde de regering de druk op de beweging. „Die Reise Frans van Cauwelaerts an die Front fiel anders aus als viele erwartet hatten; nicht Cauwelaert, sondern die Frontpartei blieb fest und jener gab nach. So endete die Reise, die der Obmann auf Ersuchen des Ministers der Künste und Wissenschaften nach Le Havre unternom-

51. Zie bv. het pamflet van Van Sante, *Vlaamsche Soldaten!* (facsimile in RUDIGER 1921, document nr. 27).

men hatte". Het gevolg was dat de frontbeweging in september sterker stond dan ooit, aldus het verslag van de ruwaard.

In deze tekst wijst Debeuckelaere op een koerswijziging bij de frontbeweging, die zich voordeed na een periode van twijfel en veroorzaakt werd door een uitspraak van von Tirpitz. Deze uitleg past weliswaar in Debeuckelaeres opzet, maar verzwijgt toch een en ander over wat er de voorbije maanden aan het front en in de frontbeweging gebeurd was⁵².

Toen het afgesproken antwoord van Charpentier uitbleef, besloot de frontleiding *Ons Vaderland* in te schakelen. Om de censuur te verschalken, deed ze een beroep op niemand minder dan Tijl Uilenspiegel. Op 19 en 26 mei meldde Borgia (Borginon?) aan de lezers dat Tijl naar Sint-Pieter vertrokken was, „zonder dat de dagbladen er gewag van maakten”, om de Vlaamse zaak toe te lichten. Aan Sint-Pieter ging hij uitleggen dat de Vlamingen wilden „dat we ons eigen papje konden koken in een eigen potje”. Sint-Pieter gaf hem daarop een brief mee „waarin geschreven stond wat de Vlamingen doen moeten om hun recht te bekomen”. Omdat Borgia geen nieuws en later tegenstrijdige berichten over de missie kreeg, vroeg hij de lezers *Ons Vaderland* onmiddellijk in te lichten, mochten ze te weten komen wat in die brief van Sint-Pieter stond. „De kwestie is van het hoogste belang”. Volgens een van de geruchten zou de brief immers per ongeluk verbrand zijn en dan „zijn we gedoemd te blijven voortsukkelen zonder doelmatige werking”. Reeds de volgende dag, 27 mei, kondigde Borgia aan dat Uilenspiegel terug naar Sint-Pieter was, omdat diens brief op veel punten duister bleef. De toespelingen van Borgia bleven echter even duister. Wel duidelijk zijn de verwijzingen naar de missie van Charpentier en vooral de oproep om informatie over Charpentier door te geven als ook het belang dat aan de tweede opdracht gehecht werd⁵³. Meer konkluzies

52. Debeuckelaere verwees daarbij naar kranteberichten over een bespreking op het Duitse hoofdkwartier die Staehle in de lente situeerde. Grootadmiraal von Tirpitz was tot mei 1916 staatssecretaris van de marine en bleef nadien politiek actief, doch in 1918 konden zijn verklaringen moeilijk voor het officiële Duitse standpunt doorgaan. In *Ons Vaderland* en *Vrij België* zochten we vruchteloos naar de gewraakte uitspraak. Wel vonden we in *Ons Vaderland* de belangrijkste Duitse stellingname uit de zomer van 1918, nl. de rede van kanselier Hertling waarin deze aankondigde dat Duitsland België als vuistpand bij de vredesonderhandelingen zou gebruiken (18 en 19.07.18). Deze verklaring veroorzaakte al evenveel onrust bij de Belgische regering als bij de activisten. De draagwijdte ervan kan ook moeilijk aan de frontbeweging ontsnappen. Misschien was Debeuckelaere zo diplomatisch aangelegd dat hij zijn betoog liever illustreerde met het bekende standpunt van een extreme figuur als von Tirpitz dan met de jongste stellingname van de Duitse kanselier.

53. Nadien behield Borgia deze rubriek als een ludiek feuilleton dat de Vlaamse problemen behandelde. Deze evolutie ontsnapte uiteraard niet aan de aandacht van de censuur, zodat Borgia's kopij vanaf de vijfde aflevering behoorlijk ingekort werd. In het totaal verschenen er elf afleveringen: 19, 26, 27 en 30.05.18, 06, 09 en 22.06.18, 1, 12, 19 en 31.07.18.

durven we er niet uit trekken. Buiten deze artikelen liet de frontleiding niet van zich horen tussen begin mei en midden juni, wat toch op enige ontredde- ring wijst.

Uit de Duitse archieven leren we dat er op 17 mei een groep van 13 Vlaamse landarbeiders uit het 5e Linie overliep. Staehle noteerde: „Der Wunsch zum Überlaufen ist besonders in dieser Division ausserordentlich gross, man wartet nur auf eine günstige Gelegenheit, um den Entschluss auszuführen. Wenn die Leute sicherer wären, dass von deutscher Seite nicht auf sie geschossen wird, würde es bei fast allen Leuten der Kompagnie die letzten Bedenken beseitigen”. Dezelfde dag liep een sergeant over die zich door de afgezanten geïnspireerd voelde: „Die Entsendung und glückliche Ankunft dieser 3 Mann sei unter den Aktivisten an der Front bekannt geworden und habe grosse Genugtuung und Bewunderung hervorgerufen”. De militanten van de frontbeweging hadden veel moeite — zeker wanneer de ruwaard het individuele overlopen enige tijd duldde, zoals hij zelf toegaf (cf. supra) — om aan de „eenvoudige volksjongens” uit te leggen dat Charpentier c.s. niet uit eigen beweging, maar met een opdracht vertrokken waren, en dat de anderen moesten blijven „omdat Vlaanderen eens hunne krachten zou kunnen noodig hebben als de groote slag zou te wagen zijn”, aldus Gravez⁵⁴.

In deze defaitistische stemming werd de frontbeweging bovendien bedreigd door de aktie van de revolutionaire pacifist Antoon Pira, een geboren demagoog die, vermoedelijk in mei, bij het 5e Linie in de 2e Legerafdeling, een *Algemeen Vlaamsch Democratisch Verbond* stichtte, met lidmaatschap en lidgeld en met een Vlaamsgezind en sociaal-ekonomisch programma. Pira aasde bovendien op *Ons Vaderland* en had ook een plan om een delegatie met een ultimatum naar de koning te sturen. Pira zette onverbloemd tot staking en desertie aan, omdat een Duitse doorbraak volgens hem het einde van de oorlog zou betekenen. Zelfs militanten van de frontbeweging, zoals De Schaepdrijver, geraakten onder Pira's invloed. Eind juni stelde Dirk Vansina, vertegenwoordiger van de 2e Legerafdeling in de Legervergadering, zelfs voor „om van de stemming gebruik te maken om het leger bij Karel [De Schaepdrijver] te zenden”. Het overlopen van twee Legerafdelingen was volgens hem voldoende om de Duitsers toe te laten door te breken en de rest van het Belgische leger gevangen te nemen. De frontleiding wees dit van de hand en besloot de Pira-

54. Rapporten STAEHLE 21 en 22.05.18 (AA 199); GRAVEZ 1933, pp. 86-87. Kort erop vaardigde het opperbevel van het Duitse 4e Leger instructies uit die voorschreven dat men niet mocht schieten op geïsoleerde Belgen van wie men de indruk had dat ze wilden overlopen (instructies 11.06.18, Franse vertaling in RUDIGER 1921, pp. 292-293).

manie voortaan actief te bestrijden. Daar was trouwens een concrete aanleiding voor⁵⁵.

Midden juni dwarrelde in de Belgische linies een pamflet neer, ondertekend door Karel De Schaepdrijver. Vanuit „Vrij Vlaanderen, pralend in gouden zonneluister” berichtte deze zijn broeders in het IJzerlijk dat het ontwakende Nieuw Vlaanderen haar zelfstandigheid uitgeroepen had en de Belgische regering vervallen verklaard was. Na het sluiten van een afzonderlijke vrede zouden de activisten heer en meester worden en rekenschap vragen van de IJzerbeulen, „de Haversche paljassen en uw militaire overheid”. Dit pamflet maakte grote indruk. De Legervergadering reageerde snel. Op 20 juni vaardigde ze een Stelregel (I) uit die voorschreef dat het Vlaamse leger voor Vlaanderen behouden moest blijven. Daarom mochten de Vlaamse soldaten, in geval van aftocht, het Belgisch grondgebied niet verlaten. Bij overmacht konden ze beter de wapens neerleggen. Bij een beperkte aanval moesten ze het leven boven de dood verkiezen. Overlopen „om aan den anderen kant van den IJzer zegentrijk werk te verrichten” werd uitgesloten, omdat dit een verzwakking van de Vlaamse werking aan het front zou betekenen⁵⁶.

Een paar dagen later schreef Debeuckelaere aan minister Pouillet dat het pamflet van De Schaepdrijver de soldaten „verschrikkelijk” aangeprepen had. Op enkele dagen was er meer dan 100 man overgelopen. „Gelukkig heeft onze invloed, de invloed der ontwikkelden, die niettegenstaande verdachtmaking en vervolging uiterst groot is, die richting kunnen tegengaan”. De bedoeling van deze merkwaardige brief aan een minister van de verfoeide regering was de vervolging van de frontleiding af te remmen, zoals onrechtstreeks blijkt uit een verklaring van een deserteur. Volgens deze sergeant bestreed de frontleiding individuele desertie omdat ze de regering geen aanleiding wou geven om tegen haar leiders op te treden. Desertie van groepjes achtte ze volgens dit getuigenis van eind juni ongewenst, omdat die het einddoel in gevaar bracht, nl. „die vollkommene Beherrschung des belgischen Heeres und damit die zwangsweise Einstellung der Kriegstätigkeit und Errichtung eines selbständigen, neutralen

55. L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *Front 14/18*, Tielt/Den Haag 1968, pp. 40-41, voetnoten 180 en 186; rapport STAEHLE 26.06.18 (AA 199). De frontleiding zou zelfs overwogen hebben Pira uit de weg te ruimen. „Gelukkig voor de man werd hij op tijd door de militaire veiligheid ingepikt” (verklaring Borginon in G. DURNEZ, *Een bloem in het geweer* Hasselt 1965, p. 94). Pira werd pas op 19 juli aangehouden; de overheid durfde hem niet eerder verwijderen, omdat ze voor een opstand vreesde (DEVLIEGHER en SCHEPENS 1968, p. 77 (noot 169)).

56. Een ongedateerde nota van Debeuckelaere (eind juli?) suggereert dat deze instructies reeds vroeger mondeling doorgegeven werden, doch vermeldt geen exakte datum (DEVLIEGHER en SCHEPENS 1968, p. 41). Als de schriftelijke bevestiging „op de volgende legervergadering” vastgelegd werd, kan het mondelinge bevel toch niet veel vroeger beslist zijn.

Flanderns". Sommige officieren maakten overigens dankbaar van de Vlaamse agitatie misbruik om de desertie onder hun manschappen te verklaren; zo konden andere oorzaken onvermeld blijven⁵⁷.

Kort erop zag de frontleiding een aanleiding om de verantwoordelijkheid voor de missie-Charpentier niet op te nemen en uiteindelijk de hele zaak in de doofpot te stoppen. Daarover schreef Filip De Pillecyn na de oorlog aan Charpentier:

„Juist op het oogenblik dat wij de verantwoordelijkheid over uw geval tegenover het publiek (soldaten en Regeering) gingen bekend maken, viel ons uw eerste artikel in handen, gezamenlijk door u en Karel ondertekend en verschenen in het blad van de groepering met dewelke wij geen toenadering hadden gewenscht. Dit feit (niet de inhoud van het artikel) heeft ons ertoe laten besluiten het publiceren van bovengenoemde stuk te verdagen; naderhand hebben wij ertoe besloten tot onbepaalden tijd het stilzwingen erover te bewaren”⁵⁸.

We vonden slechts één krantenartikel dat het duo samen ondertekend heeft. Dit verscheen op 19 juni 1918 in *Het Vlaamsche Nieuws*, de krant van August Borms en een spreekbuis van de Jong-Vlamingen. Deze gegevens bevestigen opnieuw dat de frontbeweging niet met het radikale aktivisme wou samenwerken⁵⁹. Privatum distantieerden de frontleiders zich zelfs van de missie. Ene Jozef Verfaillie, die er het fijne van wou weten, ging Debeuckelaere raadplegen: „die keurde u volstrekt af”, liet hij later aan Charpentier weten⁶⁰.

57. Brief A. Debeuckelaere aan P. Pouillet 23.06.18, geciteerd door L. WILS, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven 1974, pp. 236-237; verslag STAEBLE 26.06.18 (AA 199); een flagrant voorbeeld van dit misbruik (uit juli 1918) verhaalt K. CRUYSSBERGHS, *Memoires*, Mechelen 1971 (2e druk), pp. 68-69.

58. Brief F. De Pillecyn aan J. Charpentier 06.01.19 in DE BRUYNE 1989, p. 151. De Duitsers vernamen pas midden september dat de frontbeweging de overlopers niet meer kon volgen. Verwaltungschef Schaible rapporteerde toen: „Die Abgesandten gaben damals an, von der Frontpartei zum Zusammenarbeiten mit den deutschen Behörden ermächtigt zu sein. Nach Gefangenenausagen hat ihr Wirken aber später [!, D.V.] nicht mehr die volle Billigung der Frontpartei gefunden”. Schaible voegde er echter aan toe: „Dengegenüber steht ein Mitte August über die Linien geworfenes Telegramm, in dem 6000 Flamen gelegentlich eines Wohltätigkeitsfestes dem Rat von Flandern ihr Vertrauen ausdrücken und versichern, Gut und Blut zu opfern für den sicheren Sieg des flämischen Rechts” (Schaible aan Binnenlandse Zaken 19.09.18, AA 200). Vermoedde Schaible waar het schoentje wrong?

59. De eerste bijdrage van de overlopers in *Het Vlaamsche Nieuws* was een artikel van Van Sante (22.05.18); deze leverde nog diverse bijdragen (14.06, 02.07 — als „X.X., Brankardier”, 13.07 en 08.09.18). Charpentier schreef pas eind juni zijn eerste en enige artikel (30.06.18), De Schaepp-drijver leverde een paar bijdragen (08.06 en 14.07.18).

60. Citaat Verfaillie in DE BRUYNE 1989, p. 194. Volgens de kontekst (het verblijf van Pol Davids bij de houthakkers) had dit gesprek met Debeuckelaere ten vroegste midden juni plaats.

Ook andere gebeurtenissen beïnvloedden de koerswijziging van de frontleiding. De desertie van Charpentier c.s. had ook veel negatieve reacties uitgelokt. Daarover schreef Gravez in zijn memoires: „Intusschen had het overloopen van die mannen zich als een loopend vuur over het heele front verspreid en heel wat beroering verwekt. De aarzeling door Van Cauwelaert gezaaid vond vruchtbaren bodem bij velen, vooral bij hen die met de leiding van de frontbeweging niet zeer vertrouwd waren, en uit dien hoek brak een zekere tegenwerking los”. Hoewel we betwijfelen of de invloed van Van Cauwelaert aan het front zo groot was, nemen we wel aan dat de „basis” weinig entoesiast op de uitgelekte overloperij reageerde. Enkele leden trokken zich zelfs uit de beweging terug. De genoemde Verfaillie schreef later aan Charpentier: „Van uw vertrek van het front is er veel gesproken. De meesten keurden u af”⁶¹.

Bovendien greep de Belgische overheid in. Vanaf 1 mei begon het *Grand Quartier Général* maatregelen tegen het overlopen te nemen. Op 22 mei werden daarover onderrichtingen rondgestuurd. Op 4 juni werden de maatregelen nog verscherpt. Mgr. Marinis, hoofdaalmoezenier van het Belgisch leger, stuurde dezelfde dag een circulaire naar zijn aalmoeziers met een arsenaal argumenten tegen het aktivisme en het deserteren. Ook de frontbeweging werd gevisieerd. Diverse kopstukken en militanten werden „buiten gevecht” gesteld. Paul Davidts, een vriend van Charpentier, werd begin mei aangehouden en naar het beruchte houthakkerspeloton verwezen; Hilaire Gravez werd achteruit gestuurd. Het drong zelfs tot de Duitsers door dat de Belgische legerleiding met alle middelen probeerde „den kriegerischen Geist der Leute zu wecken, der in bedenklichem Masze nachgelassen habe”⁶². Tenslotte kon men aan het front de eerste resultaten zien van enkele verlaamsingsmaatregelen⁶³.

Het gekombineerde effect van al deze factoren was dat het aantal deserties in het Belgisch leger aanzienlijk daalde. Telden de Duitsers in mei 21 overlopers,

61. GRAVEZ 1933, p. 86; AMVC D22502/D, Geelboek 1922, p. 60; citaat Verfaillie in DE BRUYNE 1989, p. 194. Hoe kon Van Cauwelaert veel invloed aan het front verwerven als zijn weekblad er verboden werd telkens het iets over de Vlaamse beweging aan de IJzer publiceerde (zie *Vrij België* 16.08.18)?

62. AMVC D22502/D, procesbundel nr. 45: verklaring luitenant-generaal Drubbel 09.03.22 (wanneer men in een peloton een desertie vaststelde, moest dit een tegenaanval inzetten om de man terug te halen, schrijft F. DE PILLECYN, *Het proces van den Veiligheidsdienst*, Brugge s.d.(1921), p. 12); circulaire Marinis 04.06.18 in RUDIGER 1925, pp. 65-67; *De houthakkers, Dit is het zwartboek...*, Brussel 1919, passim; GRAVEZ 1933, p. 87; rapport STAEHLE 22.05.18 (AA 199).

63. L. Schepens somt op: „Het verbod op de studiekringen werd opgeheven, er werd scherper toegezien op de officiële tweetaligheid in het leger, een 'klachtencommissie' werd opgericht, en er werden plannen bekend gemaakt voor de opleiding van onderofficieren met het Nederlands als voertaal” (L. SCHEPENS, *14/18*, Tielt/Weesp 1984, pp. 174-178).

dan was dit cijfer in juni opgelopen tot 95. In juli daalde het aantal deserteurs tot 15. In augustus telden de Duitsers er nog 18 maar in de eerste helft van september geen enkele meer⁶⁴.

Het mislukken van de verruimingsoperatie naar het gematigde aktivisme toe maakte een toenadering tot Van Cauwelaert mogelijk. Op 30 juni pleegde Ru Salmans (Armand Suls, lid van de Legervergadering) een verzoenend artikel in *Ons Vaderland*. Zander (Hendrik Borginon), die op 11 juni nog schamperde dat de standpunten van de groep-Van Cauwelaert aan het front niet de minste weerklink vonden en haar meteen het recht ontzegde namens de frontbeweging te spreken, liet op 6 juli, onder dezelfde titel, weten dat beide partijen vrienden bleven, al werd een overeenkomst bemoeilijkt door „niet een overdreven maar een onvoldoende radikalisme van hunnentwege”. Ook Van Cauwelaert toonde zich welwillend. Zo verzette hij zich, met Van De Perre, toen een vergadering van Belgische parlementariërs op 27 juli het aktivisme in een motie wilde afkeuren; de twee Vlaamse Kamerleden onthielden zich, omdat ze een onderscheid wilden maken tussen de aktivisten die de Vlaamse Hogeschool aanvaard hadden en deze die verder gegaan waren⁶⁵. De koerswijziging van de frontbeweging blijkt ook uit de brief die de leiding op 11 juli 1918 verspreidde. In een historische terugblik verwijst de tekst naar alle voorgaande brieven, maar ze rept met geen woord over de missie-Charpentier en verwijst alle verdere aktie naar de toekomst („Eens komt de dag dat” en „zullen wij U om rekenschap vragen”). In de loop van juli stuurde de frontleiding trouwens opvallend veel artikels naar *Ons Vaderland*, om — voor zover de censuur het toeliet — de Vlaamse moed erin te houden.⁶⁶

De beweging bleef nochtans verder onder zware Belgische druk staan. In de loop van juli en augustus werden kopstukken als W. Hermans, J. Verduyn en M. Geerardyn van het front verwijderd. Van Cauwelaert kwam begin augustus nog eens naar het front. Debeuckelaere zelf werd in augustus door onderwijsminister Prosper Pouillet naar Le Havre ontboden. Tijdens deze twee weken liet hij zich blijkbaar als een goed vaderlander kennen. Aan Pouillet verklaarde hij dat de intellektuelen aan het front „allen vijandig waren aan zulke daden van over lopen”. Minister Van de Vyvere noteerde over de bezoeker: „je ne

64. Rapport Verwaltungschef Schaible 19.09.18 (AA 200).

65. M. CORDEMANS, *Dr. Van de Perre's oorlogsjaren*, Wetteren 1963, p. 601 e.v. Deze toenadering zou op 11 augustus „bekroond” worden met de publikatie in *Ons Vaderland* van een hulde-artikel aan Van Cauwelaert in de reeks over Vlaamse leiders.

66. *De open frontbrieven* 1939, p. 98. De artikels van de frontleiding werden met „Yzer” ondertekend. Het eerste verscheen op 28 juni; in juli telden we er 7 en begin augustus 3; dan viel de produktie omzeggens stil. De censuur liet niet toe dat de krant het programma van de frontbeweging aansneed (zie bv. het artikel van Zander op 12.07.18).

pourrais vraiment pas condamner ce garçon-là, après l'avoir entendu. Il me paraît un excellent patriot[e]". Waaron de Belgische overheid Debeuckelaere niet van het front wegstuurde, blijft voor ons een raadsel⁶⁷.

Debeuckelaere beweerde in september wel dat hij niet aan Van Cauwelaert toegaf — maar omgekeerd — en evenmin aan de regering (J en K)⁶⁸, maar de enige aktie die de frontbeweging nog ondernam, was de brief die ze midden september naar de regering stuurde om te protesteren tegen de willekeurige censuur, tegen een economisch verbond met de Entente en tegen het opzettelijke bloedvergieten in de 1e en 6e Legerafdeling. Kwam daar geen gunstig antwoord op, dan zouden er nog nooit geziene maatregelen getroffen worden, dreigde Debeuckelaere (K). Het bleef steeds bij dreigen. Ook de Duitsers geloofden nooit dat de macht van de frontbeweging zo ver reikte „dass sie Regierung und Heeresleitung einfach terrorisieren kann”⁶⁹.

Verdergaande volmachten

Een intrigerende vraag is welke verdergaande volmachten de afgevaardigden zouden krijgen die Charpentier moesten aflossen. Borginon heeft meer dan eens geschreven dat de zending van Charpentier slechts een zet *binnen* de frontbeweging was in haar strijd tegen het defaitisme en het overlopen met het doel het „bijna zuiver Vlaams leger” in stand te houden. De „meer bezonnen en gezaghebbende leden” van de Legervergadering zouden de toekomst van Charpentier en van de afgezanten die hem moesten aflossen, bewust opgeofferd hebben — desertie naar de vijand is geen licht vergrijp — „om in eigen rangen het verzet tegen hun politiek van doorvechten te ontzenuwen”. Met A.W. Willemsen moeten we vaststellen dat deze versie door geen enkel ander getuigenis bevestigd wordt. Integendeel, ze lijkt ons bijzonder onwaarschijnlijk. Met dergelijke operatie nam de Legervergadering zelf een bijzonder groot risico. Ze zou onvermijdelijk in het geding komen, wanneer ze de operatie bekend maakte — zoals het haar bedoeling was — of de operatie bekend

67. AMVC D22502/D, procesbundel nr. 59 verklaring P. Poulet 08.06.22; brief A. Van de Vyvere aan M. Belpaire 13.08.18, geciteerd door H. SCHROOTEN, *De sociale en politieke actie van mej. M. Belpaire tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Kapellen 1978, p. 76, noot 88.

68. Aan Staehle verklaarde Debeuckelaere: „Eine Einigung zwischen Regierung und Frontpartei für die sich van Cauwelaert [...] bei seinem Besuch an der belgischen Front Anfang August ds. Js. vergeblich eingesetzt habe, hält Dr. D. für ausgeschlossen. [...] Der Gefangene [...] war zu den Verhandlungen im Ministerium in Le Havre mit van Cauwelaert zugezogen worden, und es gelang ihm daselbst nach den ergebnislosen offiziellen Besprechungen, van Cauwelaert von der Berechtigung der Forderungen der Frontpartei zu überzeugen” (J).

69. Verslag STAEHLE 26.06.18 (AA 199).

werd. Ten tweede: De Pillecyn werd het eerst als afgezant aangeduid, Borginon en De Gruyter zouden Charpentier aflossen. Wilde de frontleiding dan haar eigen kopstukken opofferen om de moed erin te houden bij de achterban? De aanduiding van deze kopstukken onderstreept eerder het belang van de operatie. Overigens vermeldt Borginon elders zelf een extern doel: volgens hem ging het om onderhandelingen over „gebeurlijke gecoördineerde Vlaamse aktie met bepaalde strekkingen in het bezet gebied”; de tweede missie zou volmacht krijgen om namens de Frontbeweging beslissingen te nemen en uit te voeren⁷⁰.

Daarmee is een eerste punt van de volmachten aangegeven: de frontbeweging streefde naar een bundeling van alle Vlaamsgezinde krachten — behalve de „verkochte” Jong-Vlamingen — op basis van het frontprogramma. Hadden de bezochte vijf prominenten positief op „Onze voorwaarden” (G) gereageerd, dan konden de volmachthebbers duidelijke akkoorden afsluiten over de samenwerking tussen de frontbeweging en de gematigde activisten. Men rekende er blijkbaar op dat Van Cauwelaert c.s. zich noodgedwongen bij dit verbond zouden aansluiten.

Er was o.i. echter nog meer aan de hand. Dit binnenlands opzet had een komplement op het gebied van de buitenlandse politiek. Volgens Debeuckelaere was het uiteindelijke doel van de missie van Charpentier ook een afzonderlijke vrede tussen Duitsland en België mogelijk te maken door een Duitse toezegging i.v.m. de ontruiming en de schadevergoeding van België. Daarom veronderstellen we dat de volmachten ook betrekking hadden op het uitlokken van de gewenste Duitse verklaring. De nagestreefde Vlaamse frontvorming was precies bedoeld om invloed te kunnen uitoefenen op de vredeskonferentie en om in het herstelde, neutrale België een blijvende machtsfaktor te vormen. Een bevestiging voor deze hypoteze zien we in het feit dat Debeuckelaere in september zelf probeerde te klaren wat in mei mislukt was⁷¹. Deze poging was toen des te zinvoller — maar daarom nog niet realistisch — omdat een overwinning van de Entente steeds reëler werd, wat voor de frontbeweging een ongewenste uitkomst van de oorlog betekende.

70. DE BRUYNE 1989, pp. 121-132; A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme*, Utrecht 1969 (2e ed.), pp. 466-467 (noot 3). Borginon onderstreept zelf dat desertie naar de vijand een zwaar vergrijp was: „Men beelde zich toch niet in dat wij dat niet inzagen of er ons geen rekenschap van gaven dat ook onze verantwoordelijkheid ten aanzien van het strafrecht ten volle betrokken was in deze zaak en er door verzaard werd” (DE BRUYNE 1989, p. 143).

71. Over de mislukte poging in mei verklaarde Debeuckelaere in september (J): „Weil man aber nicht wusste, ob ein Einvernehmen mit den Aktivisten im besetzten Belgien zustande gekommen war und vor allem weil die Aeusserungen von amtlicher deutscher Seite nicht klar erkennen liessen, dass Deutschland gewillt sei, Belgien seine Selbständigkeit zu lassen, habe die Frontpartei schliesslich weiteres Ueberlaufen verboten”.

De frontbeweging, die slechts streefde naar „Flanderns Wohl, von wo es auch kommen möge“, had niets meer van de Belgische regering te verwachten, zo liet Debeuckelaere in september aan de Duitsers weten (K). Als de beweging zich tegen de regering zou keren, zou dit vergemakkelijkt worden door een bindende verklaring van Duitsland. „Wenn wir von der deutschen Regierung das schriftliche Versprechen bekommen, dass Belgien zurückgegeben und schadlos gehalten wird, dann werden wir die belgische Regierung zwingen, diese Bedingungen anzunehmen. Nimmt sie sie nicht an, dann handeln wir ohne sie“.

Onder de hoofding „Was ist nun zu tun?“ — bijna een citaat van Lenin — vatte Debeuckelaere nog eens de doelstellingen van de hele operatie samen:

- „1.) Deutliche Erklärung Deutschlands.
- 2.) Einigkeit herbeizuführen zwischen allen Flämischgesinnten aus dem besetzten Gebiet, aus Holland, aus England, Frankreich und dem Heere.
- 3.) Frieden herbeizuführen für Belgien, den moralischen Vorwand zum Weltkrieg ausschalten und so vielleicht den Krieg zu Ende bringen.“

Onder het kopje „Wie?“ volgde wat de volmacht-gezanten, na de Duitse toezegging, moesten uitvoeren:

- „1.) Alles durcharbeiten: die verschiedenen Flamenführer sehen und sprechen, die Verhältnisse prüfen, in allen Schriften weder Deutschland noch die Entente angreifen oder verteidigen, sondern sich nur auf das Grundsätzliche beschränken.
- 2.) Verbindung mit dem belgischen Heere.
- 3.) Verbindung mit Van Cauwelaert.
- 4.) Wenn möglich die Stimmung unter der Zivilbevölkerung im besetzten Gebiet zu heben suchen“.

De Duitse legerleiding nam de zaak relatief ernstig op. Op 4 oktober 1918 schreef generaal Ludendorff, de rechterhand van de Duitse opperbevelhebber Hindenburg, die het na het geallieerd zomeroffensief niet meer zag zitten, aan Buitenlandse Zaken⁷²:

„Debeuckelaere hat die politische Stellung seiner Frontpartei gegenüber Deutschland dahin präzisiert, dass sie einen Verständigungsfrieden zwischen Belgien und Deutschland suche. Die Grundlage hierfür sei eine bündige Erklärung der deutschen Regierung über die Freigabe und Schadloshaltung Belgiens *nach dem Kriege*. Mit dem Augenblick, in dem hierin eine befriedigende Lösung erzielt sei, entfalle für Belgien jeder Grund zur Fortsetzung des Krieges und die belgische Armee sei entschlossen, diesen Krieg dann auch nicht einen Tag länger zu führen. Wenn diese bündige Erklärung erfolgt, so werde die Frontpartei die belgische Regierung zwingen, diese Bedingungen anzunehmen.“

72. Lersner aan het ministerie van Buitenlandse Zaken 04.10.18 (AA 200). We spreken van „relatief ernstig“ omdat het Ludendorff vooral om het propagandistische effect te doen was en niet om een vredesverdrag met Debeuckelaere.

Ludendorff geloofde dat het vermoeide Belgische leger de strijd zou stopzetten, wanneer uit een Duitse verklaring bleek dat ze hetzelfde doel — de bevrijding van België — zonder bloedvergieten kon realiseren. Hij drong er dan ook op aan dat de Duitse kanselier de gevraagde verklaring zou afleggen. Samen met het positieve antwoord van Duitsland op Wilsons Veertienpuntenprogramma zou deze verklaring Debeuckelaere toelaten de frontbeweging op te roepen haar programma uit te voeren, aldus Ludendorff.

In de Duitse archieven zit een pamflet (L) waarop Debeuckelaere als auteur vermeld wordt en dat een oproep in die zin bevat:

„Duitschland heeft plechtig beloofd België volledig te herstellen. Doch noch Vlaanderens lot noch welvaart bekommert de diplomaten; Duitschlands verplettering, al ware het ook ten prijze van Vlaanderen en België's verwoesting, is hun hoogste doel.

En de dankbaarheid? Weet gij of Vlaanderen om al dat lijden vrij zal zijn? Wie deed u de plechtige belofte? De Regeering? Zij verdrukte hen die om recht vroegen. God weet is het Vlaanderen's onderdrukking niet door zijn eeuwenoude vijand, Frankrijk, dat de Regeering steunt in haar verfranschingspolitiek?

Daarom, Vlaamsche soldaten, indien Frankrijk, Engeland en Amerika besloten hebben, den krijg door te voeren tot Duitschlands verplettering toe, dat zij dan den strijd aanvangen op Duitschen bodem of wel op den hunnen indien zij er voordeel bij zien”.

We veronderstellen dat Debeuckelaere dit pamflet schreef — of liet schrijven — in het vooruitzicht van de gevraagde Duitse belofte tot herstel van België. Kwam deze er, dan had het voor het Belgische leger geen zin meer om verder te vechten, zo luidt de boodschap van dit pamflet. Als de Entente Duitsland volledig wilde verpletteren, zou dit leiden tot de verwoesting van België en de versterking van de Franse invloed in ons land. Beide waren ongewenst.

De voorziene oplage — 15.000 exemplaren in plaats van de gebruikelijke 10.000 — bevestigt dat het hier om een bijzondere boodschap ging. Zoals H.J. Elias gevat opmerkte dat de septemberverklaring van Debeuckelaere (J) „klinkt als een echo van de verklaringen Charpentier-De Schaepdrijver voor de Raad van Vlaanderen”, stelde Charpentier o.i. terecht dat het pamflet van Debeuckelaere niet strookte met het standpunt dat deze de voorbije maanden verdedigd had ⁷³.

73. Oplagecijfers in RUDIGER 1921, p. 349; ELIAS 1971, I, p. 150; DE BRUYNE 1989, p. 198. Volgens Charpentier schreef Van Sante dit pamflet, maar heeft Debeuckelaere het persoonlijk aan de Duitsers overhandigd (DE BRUYNE 1989, p. 93 en 198). Dat maakt principieel weinig verschil uit. In een ontwerp-brief van 7 oktober staat dat het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken geen bezwaren had tegen de verspreiding van een vlugschrift van Debeuckelaere; deze passage werd echter doorstreept (telegram Buitenlandse Zaken aan Lersner 07.10.18, AA 200).

Voor een Duitse verklaring over België die voor de frontbeweging het sein voor de revolutie zou zijn, was het eind september al te laat. De geallieerde opmars en de Duitse aftocht waren al ingezet. Op 8 oktober liet de rijkskanselarij aan Brussel weten dat elke verklaring over de *Flamenpolitik* voortaan ongewenst was („Sie würde unseren Gegnern nur einen Vorwand zu Angriffen auf die Aufrichtigkeit unserer Gesinnung bieten“) en dat men in België geen nieuwe maatregelen in dat verband meer mocht nemen. Men kon nu beter van de Belgische regering garanties vragen tijdens de vredesonderhandelingen⁷⁴.

Begin oktober was het meer dan duidelijk dat het aktivisme en de Raad van Vlaanderen uitgespeeld waren. Voor Debeuckelaere had het geen zin meer zich nog in het bezette gebied te engageren. Hij verkoos wegvoering naar een krijgsgevangenkamp in Duitsland. Het is ook mogelijk dat de Duitsers hem wegstuurden toen duidelijk werd dat hij voor hen onbruikbaar was. In Göttingen ging Debeuckelaere onmiddellijk in de clinch met de Jong-Vlaamse aktivisten⁷⁵.

Een militaire opdracht?

Het moeilijkste punt in de hele overlopersdiskussie is de vraag of Charpentier van de frontleiding of van Debeuckelaere persoonlijk ook een militaire opdracht meekreeg. Bij hun aankomst vertelden de overlopers dat het niet alleen de bedoeling van hun propagandacampagne in bezet gebied was het aktivisme te helpen, maar ook „dadurch wiederum die Flamen an der Front in ihrem Plan zu bestärken, den nutzlosen Kampf für die Interessen der Entente aufzugeben“ (B). Ze schreven het nog duidelijker in hun eigen tekst: „Daarnevens de Duitschers te doen kennen welke aktivistische macht, voor de toekomst, het Vlaamsch gedeelte van 't Belgisch leger zal zijn, derhalve alles in 't werk te stellen om het Belgisch leger — of ten minste een zoo groot mogelijk gedeelte — in te sluiten of gevangen te nemen“ (D)⁷⁶.

74. Telegram rijkskanselarij aan gouverneur-generaal von Falkenhausen 08.10.18 (AA 200).

75. Volgens Otto Ebeling stuurde Staehle Debeuckelaere naar Göttingen toen deze kwam protesteren tegen het inzetten van een Duits akteur bij het maken van filmbeelden over het entoeziaste onthaal van Vlaamse krijgsgevangenen in Gent. Deze filmhistorie greep plaats op 28 september (AMVC D22502/D, procesbundel nr. 306 verslag O. Ebeling s.d. (1919)). Maurice Derolez kwam op 5 november als krijgsgevangene in het kamp van Göttingen aan, waar de aktivistische „anciens“ over diverse faciliteiten beschikten om hun propaganda te voeren. Evenwel: „Bij de eerste voordrachten kregen de sprekers heftige tegenspraak vanwege de leiders van de Vlaamse beweging aan het front, waaronder Adiel Debeuckelaere, en ondervonden geen de minste bijval vanwege de IJzermannen“ (BRUG hs. II/174, *Mijn oorlogsdagboek*, typo 1969, pp. 80-81).

76. Hetzelfde vertelden de overlopers aan de eerste aktivist die ze ontmoetten, de Brugse Jong-Vlaming Emile Dumon. Deze liet aan Domela berichten dat het gezantschap overliep „om ver-

Charpentier repte er niet over in zijn rede tot de Gevolmachtigden (C); dat deed alleen De Schaepdrijver (D). Maar later liet ook Charpentier zich tot defaitistische propaganda verleiden. In het verslag over zijn missie (H) meldde hij, in blauwvoeterig proza, dat men nu in Vlaanderen geïnformeerd was over de Vlaamse strijd aan het front en bereid was om samen de strijd tegen de "Haversche beulen" aan te gaan. Hij riep de frontbeweging ondubbelzinnig op een militaire staatsgreep uit te voeren: „Vlaamsche soldaten, gij hebt reeds meer dan vier lange jaren gestreden en geleden. Dat nu dat alles aan Vlaanderen ten goede kome. Staat recht voor uw recht: uw volk verwacht van u de laatste daad!”

De vier punten van Debeuckelaere (K) — en waarom zou Debeuckelaere dit aan de Duitsers verzwegen hebben? — gewagen niet van een militaire opdracht. Uiteindelijk was het wel de bedoeling de Belgische regering tot een afzonderlijke vrede met Duitsland te dwingen, desnoods door een opstand of door kollektieve desertie, en het IJzerleger verder als hoofdmacht van de Vlaamse Beweging te behouden. Voor de achterban, die wellicht niet of niet volledig van de strategie van de frontleiding op de hoogte was, was het beslist moeilijk om scherp het onderscheid tussen het standpunt van de frontbeweging en het zg. defaitisme te zien.

Dit verklaart o.i. waarom Debeuckelaere in september afstand nam van de pamfletten van De Schaepdrijver c.s.: „Sie waren weniger im flämischen Sinne als defaitistisch gehalten und gegen die Entente gerichtet” (K). De ruwaard sprak met klem tegen dat de frontbeweging defaitistisch was: „Um Flanderns willen handel'n wir, nicht aus Kriegsmüdigkeit. Wir würden es beklagen wenn wegen der Zukunft Flanderns der Krieg z.B. noch zwei Jahre dauern müsste, aber für Flandern würden wir dies Opfer geduldig bringen”. Defaitistische propaganda leidde tot individuele desertie, waardoor het wapen van de kollektieve desertie aangetast werd. Het was evenmin de bedoeling van de frontleiding de Duitsers onvoorwaardelijk vrije doortocht te bezorgen. Een campagne tegen de Entente was anderzijds in strijd met de neutraliteitspolitiek die de frontleiding wilde voeren⁷⁷.

binding te krijgen met onze Aktivisten in Vlaanderen. Het is ons gezonden door de Beweging, die een doorbraak in het geallieerde front wil veroorzaken” (VAN DE VELDE 1941, p. XL). In diezelfde richting wijst het eerste verhoor van Staehle (A), die heel wat militaire informatie uit de overlopers loskreeg. Het is echter moeilijk deze loslippigheid te beoordelen als men niet weet wat de gebruiken tijdens de Eerste Wereldoorlog waren. Een kommissie van Belgische militaire experts kwam na de oorlog tot de konkluzie dat de overlopers opzettelijk gegevens verzameld moesten hebben, maar dat de Duitsers er geen gebruik van hadden gemaakt (AMVC D22502/D, procesbundel nr. 229 verslag 02.12.21).

77. Het ongenoegen van Debeuckelaere wordt door twee medewerkers van de Duitse Inlichtingendienst bevestigd. Volgens O. Ebeling liet Debeuckelaere wel degelijk aan Charpentier en De Schaepdrijver weten dat hij hun propaganda te Duits vond en dat alleen Charpentier afgevaardigd

Voor De Schaepdrijver, die aanleunde bij Pira, was defaitisme sowieso verdienstelijk. Bij Charpentier merken we enige aarzeling. Hij begon in defaitistische propaganda te geloven, omdat hij dacht dat deze kon bijdragen tot de redding van het Vlaamse heir via massale desertie. Zijn propaganda moest deze voorbereiden, de Duitsers moesten deze uiteindelijk mogelijk maken. De internationale aspecten van dergelijke ingreep gingen Charpentiers piottenpetje te boven. Hij begreep onvoldoende dat de breuk met de Belgische overheid voor de frontleiding geen keuze voor Duitsland inhield en dat een militaire ingreep van de frontbeweging niet naar Duitse suprematie mocht leiden⁷⁸.

Besluiten

We geloven niet dat de zending van Charpentier een zet binnen de frontbeweging was. Het was een zet van de Legervergadering op het internationale schaakbord om de twee vijanden van de beweging tegen elkaar uit te spelen. Enerzijds wilde de frontleiding de Belgische regering onder druk zetten door de taaltoestanden aan de IJzer bekend te maken in het bezette land. Meteen zou bij de vernietiging van het Belgische leger, waarvoor in april gevreesd werd, dit aspect van de Vlaamse Beweging niet onbekend blijven.

Anderzijds moest Charpentier de tweede fase van de operatie voorbereiden. Hij moest nagaan of er samenwerking met het gematigd aktivisme mogelijk was op basis van het frontprogramma. In die tweede fase wou de frontleiding een Duitse verklaring uitlokken die de weg zou vrijmaken naar een afzonderlijke vrede tussen België en Duitsland. Zo zou er een snelle oplossing komen voor de toenemende oorlogsmoeheid aan het front. Het liet meteen en vooral toe de eigen organisatie te redden om de Vlaamse werking na de oorlog verder te zetten, in samenwerking met de gematigde aktivisten en de flaminganten uit de krijgsgevangenkampen en het buitenland.

Charpentier heeft duidelijk werk gemaakt van het eerste deel van zijn zending: hij heeft het bezette land gedetailleerd over de toestanden aan het front ingelicht, zij het niet altijd korrekt. De tweede taak heeft Charpentier verwaarloosd, want hij raadpleegde niet alle prominenten die hij moest opzoeken. Hij probeerde niet naar het kamp van Göttingen gebracht te worden en bleef dus helemaal in gebreke wat de derde richtlijn betrof. Tenslotte bleek hij niet in staat de vierde afspraak na te komen: zijn eerste sein bleef uit, zijn verslag was onnauwkeurig en werd te laat overgemaakt. Charpentier — of De Schaepdrijver? — verruimde bovendien op eigen houtje de opdracht. Hoewel het uitein-

was; volgens P. Bermann keurde Debeuckelaere de politiek en propaganda van de overlopers af, „à qui il reprochait de servir plus directement les intérêts allemands que les intérêts flamands”; deze vrees bevestigde Debeuckelaere ook in zijn gesprekken met Bermann (AMVC D22502/D, procesbundel nrs. 306 en 320).

78. Standpunt Charpentier over defaitisme in DE BRUYNE 1989, pp. 197-198.

delijk wel de bedoeling van de frontbeweging was om een militaire staatsgreep te plegen of er minstens mee te dreigen, had Charpentier terzake geen enkele opdracht gekregen. Hij kende trouwens onvoldoende de gedachtengang van de frontleiding om deze op de juiste manier uit te voeren.

Men kan dus moeilijk volhouden dat Charpentier zijn missie behoorlijk uitgevoerd heeft, al pleiten er nogal wat verzachtende omstandigheden om zijn falen milder te beoordelen. Hij kreeg zijn opdracht mondeling mee. Deze was niet eenvoudig. Zoals de frontleiding wist hij weinig van de toestanden en de verhoudingen in het bezette gebied af. Geen van beide kon voorspellen hoe de operatie precies zou verlopen. Wellicht werd Charpentier door de opeenvolgende gebeurtenissen overdonderd — waarvan De Schaepdrijver gebruik kon maken om zijn visie naar voren te schuiven. De belangrijkste verzachtende omstandigheid is echter zijn leeftijd. Charpentier was een studentje van 21 toen de oorlog uitbrak. Toen hij overleefde, was hij nog maar 25 jaar. Hetzelfde „ekskuus” geldt trouwens voor de hele frontbeweging. De ruwaard was in 1918 wellicht de oudste voorman: hij was bijna 30. De andere leden van de Legervergadering waren allemaal tussen de 20 en 30 jaar oud. De meesten van hen hadden in 1914 hun studentenpet voor een soldatenpet geruild. Heel de frontbeweging vertoont dan ook veel kenmerken van een studentenorganisatie, o.m. het overwicht van het idealisme op het realisme.

Aan het front leidde de zending van Charpentier niet tot meer inschikkelijkheid vanwege de Belgische overheid, maar eerder tot meer repressie. Het uitblijven van duidelijke boodschappen, de defaitistische concurrentie van Pira en de ontstemming in eigen rangen over het initiatief noopten de frontleiding tot een tactische herziening van de uitgestippelde strategie. Deze bijsturing hield vooral in dat men het hele opzet in de doofpot stopte, dat men opnieuw toenadering met Van Cauwelaert zocht, zonder het verhoopte samenwerkingsakkoord met het gematigde aktivisme, en dat men de „daad” noodgedwongen tot na de oorlog uitstelde. Deze bijsturing betekende geenszins een verzoening met de Belgische regering. De Stelregel van 20 juni — waarin de frontbeweging als klandestiene organisatie militaire instructies gaf — is waarschijnlijk het meest revolutionaire stuk dat aan het IJzerfront neergeschreven is.

Toen Debeuckelaere in september gevangen genomen werd, was hij het opzet van de missie niet vergeten. Hij probeerde zelf nog de tweede fase tot een goed einde te brengen. Door de evolutie van de verhoudingen op het slagveld was het daarvoor al te laat. Deze poging wijst er echter op dat de „schakers” van de frontleiding, en zeker Debeuckelaere, in die moeilijke zomer van 1918 hun strategie niet fundamenteel herzien hadden, maar dat ze alleen en voorlopig, onder invloed van de tegenslaande gebeurtenissen, om tactische redenen bijgedraaid waren.

Bagattenstraat 60
9000 Gent